

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ

ΤΗΣ ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Του
Νικολάου Μ. Σαμιοτάκη
Διδάκτορα Κλινικής Ψυχολογίας
Πανεπιστημίου Αιγαίου

Γενικά, όλες οι θεωρίες τονίζουν τη σημασία του άμεσου κοινωνικού πλαισίου του ατόμου - ιδιαίτερα της οικογένειας – στη διαμόρφωση της *αυτοεκτίμησης* (Schneiderman, Furman & Weber, 1989, σελ. 222).

Ολοένα και περισσότερα ερευνητικά δεδομένα, υποστηρίζουν, ότι ο τρόπος που ένα άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, είναι ιδιαίτερα επηρεασμένος από την οργάνωση του ψυχοκοινωνικού συστήματος της οικογένειάς του, τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών της και τα μέσα με τα οποία αυτά τα μέλη επηρεάζουν το ένα το άλλο, καθώς λειτουργούν μέσα στην οικογένεια. Όταν πλευρές του εαυτού έχουν δεχτεί αρνητικές επιδράσεις, είτε μέσα στο άτομο είτε στο σύστημα της οικογένειας, ακόμη κι αν αυτές δεν είναι πάντοτε έκδηλες, παραμένουν σταθερές και συνεχίζουν να εκφράζονται με τη μια ή την άλλη μορφή, μέσα στο σύστημα ή μέσα στο άτομο (Bell & Vogel, 1968. Skynner, 1976).

Η εκτίμηση από την οικογένεια, ζωτικής σημασίας για όλα τα μέλη της, είναι ιδιαίτερα σημαντική για τα παιδιά, τα οποία βρίσκονται στη φάση διαμόρφωσης στάσεων και αντιλήψεων απέναντι στον εαυτό τους, που στη συνέχεια θα εδραιωθούν και θα μεταφερθούν στην ενήλικη ζωή τους και στις οικογένειες που οι ίδιοι θα δημιουργήσουν.

Στην προσπάθεια διερεύνησης της σχέσης μεταξύ των *οικογενειακών μεταβλητών* και της *αυτοεκτίμησης* των παιδιών, οι περισσότεροι ερευνητές έχουν υιοθετήσει ένα μοντέλο *γραμμικής αιτιότητας*. Ένας αριθμός βιβλιογραφικών αναφορών στην περιοχή των σχέσεων γονέα – παιδιού, έχουν δείξει την ανεπάρκεια αυτού του μοντέλου να ερμηνεύσει ικανοποιητικά τις περίπλοκες διαστάσεις που χαρακτηρίζουν και καθορίζουν αυτές τις λειτουργίες (Becker, 1964. Baumrind, 1966. Martin, 1975. Rollins & Thomas, 1979).

Οι τελευταίες θεωρητικές και εμπειρικές προσπάθειες στην εξελικτική ψυχολογία και κοινωνιολογία της οικογένειας, έχουν προσφέρει τα πρώτα βήματα για την οικοδόμηση εννοιολογικών πλαισίων για την κατανόηση της ανάπτυξης του ατόμου, σε σχέση με το *οικογενειακό σύστημα* (Broderick & Pullian, Krager, 1979. Belsky, 1981). Το ίδιο, οι θεωρητικοί και θεραπευτές του *οικογενειακού συστήματος*, έχουν τελευταία αναπτύξει έναν αριθμό ολοκληρωμένων μοντέλων για την *οικογενειακή υγεία*, που είναι χρήσιμα εργαλεία για

την εκτίμηση της σχέσης μεταξύ της *λειτουργίας του οικογενειακού συστήματος* και της *ανάπτυξης του ατόμου* (Kantor & Lehr, 1975. Lewis, Beavers, Gossett & Phillips, 1976. Barnhill, 1979. Olson, Russel, & Sprenkle, 1979. Reiss, 1981. Epstein, Bishop & Baldwin, 1982).

Από τα ευρήματα σχετικών ερευνών που έχουν διεξαχθεί, διαφαίνεται όλο και περισσότερο, η στενή σχέση μεταξύ *αυτοεκτίμησης των παιδιών, της λειτουργίας της οικογένειας και των ενδοοικογενειακών σχέσεων*. Θεωρείται επίσης γεγονός, ότι οι ενδοοικογενειακές σχέσεις αλλοιώνονται από τη συζυγική δυσλειτουργία, κάτι που καθιστά επιτακτική την ανάγκη μελέτης των μεταβλητών της *οικογενειακής λειτουργίας* (Hess & Camara, 1979).

Η οικογενειακή θεραπεύτρια Virginia Satir, μέσα από την εκτενέστατη έρευνά της αλλά και την κλινική της εμπειρία, υποστήριξε ότι η *αυτοεκτίμηση των ατόμων – μελών της οικογένειας*, είναι ένα θεμελιώδες σπουδαιότητας θέμα στη θεώρηση της *λειτουργίας της οικογένειας*, ως μία «ολότητα» (Satir, 1964).

Η Satir, υποστηρίζει, ότι ο *βαθμός της αυτοεκτίμησης όλων των μελών της οικογένειας*, αλλά ιδιαίτερα των γονέων, επιδρά στον τρόπο λειτουργίας της οικογένειας, ο οποίος με τη σειρά του επηρεάζει το επίπεδο *αυτοεκτίμησης των παιδιών*. Γονείς με *χαμηλό δείκτη αυτοεκτίμησης*, τείνουν να χρησιμοποιούν τα παιδιά τους με τρόπο που αποβλέπει στην ικανοποίηση της προσωπικής τους ανάγκης για *αυτοεκτίμηση*, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τα παιδιά δεν έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν σχετικά με τους ρόλους που οι γονείς τους απαιτούν από αυτά να παίζουν.

Η Satir, υποστηρίζει, ότι τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να τηρούν μία ενεργητική στάση απέναντι στις εμπειρίες του περιβάλλοντος, να τις αξιοποιούν και να τις προσαρμόζουν στη δική τους μοναδικότητα. Από την άλλη πλευρά, όμως, τα μικρά παιδιά εξαρτώνται από τους γονείς τους, που τους παρέχουν ότι έχουν αυτά ανάγκη για την επιβίωσή τους και για το λόγο αυτό δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η ανάγκη για εκτίμηση, είναι για αυτά ανάγκη επιβίωσης. Τέλος, περιέγραψε (Conjoint Family Therapy, 1964), τη σχέση μεταξύ της *υγιούς οικογενειακής λειτουργίας και της θετικής αυτοεκτίμησης του παιδιού*. Αναφέρει, ότι ένα παιδί έχει ανάγκη να ζει άνετα, χωρίς στερήσεις (ικανοποιημένο από υλικά αγαθά και ανέσεις), να μάθει να επηρεάζει το περιβάλλον του και να υπολογίζει τις αντιδράσεις των άλλων, όπως επίσης να εκτιμά τον εαυτό του.

Για να εκτιμήσει το παιδί τον εαυτό του, σύμφωνα πάντα με τη Virginia Satir, έχει ανάγκη να νιώθει ότι αποτελεί ένα μέρος – μέλος της οικογένειας, στην οποία οι γονείς:

(α) σέβονται και εκτιμούν την ιδιαίτερη ανάπτυξη και ικανότητές του,

(β) επικοινωνούν μαζί του και μεταξύ τους με ειλικρίνεια, σαφήνεια και αμεσότητα, ενώ οι απαιτήσεις που προβάλλουν είναι λογικές, ανάλογες με την εξέλιξη και τις δυνατότητές του,

(γ) σέβονται και εκτιμούν ο ένας τον άλλο, και τέλος,

(δ) όταν το παιδί παρακολουθεί και συμμετέχει στις σύνθετες οικογενειακές αλληλεπιδράσεις, στις οποίες κάθε μέλος στηρίζει το άλλο και αυτό έχει απήχηση σε όλο το σύστημα.

Η Satir, καταλήγει:

Εάν οι γονείς με σταθερότητα δείχνουν ότι αντιλαμβάνονται το παιδί τους ως ένα ιδιαίτερο πρόσωπο και εάν αυτοί επίσης επιδεικνύουν μία ικανοποιητική λειτουργική, συζυγική σχέση, το παιδί αποκτά *αυτοεκτίμηση* και αναπτύσσει ανεξαρτησία από τους γονείς... Σε κάθε περίπτωση, η *αυτοεκτίμηση*, η *ανεξαρτησία* και η *μοναδικότητα* του ατόμου, πάνε μαζί (σελ. 53-54).

Ο Coopersmith (1967), επίσης, παρατήρησε μια θετική σχέση ανάμεσα στο *επίπεδο αυτοεκτίμησης* των μητέρων και των παιδιών τους. Αλλά ο Bednar και οι συνάδελφοί του (1989), έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση σε αυτόν τον παράγοντα, υποστηρίζοντας, ότι οι γονείς στην πραγματικότητα, δείχνουν (π.χ. εξωτερικεύουν, επιδεικνύουν, παρουσιάζουν μέσα από παραδείγματα) στα παιδιά τους το δρόμο προς την *αυτοεκτίμηση* (ή την έλλειψη της), από το πώς χειρίζονται τις δικές τους προκλήσεις, συγκρούσεις και ζητήματα:

Η επίδραση της συμπεριφοράς των γονιών στην *αυτοεκτίμηση* του παιδιού, είναι αδιαμφισβήτητη. Δεδομένης της ανωριμότητας των παιδιών, όμως, η έκφραση των γονιών για τη δική τους ανάλυση αναφορικά με το θέμα της *αυτοεκτίμησης*, ασκεί πολύ μεγαλύτερη επίδραση σε σχέση με αυτά που διδάσκουν προφορικά (Bednar et al., 1989, σελ.257).

Οι γονείς που αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις της ζωής ανοιχτά και έντιμα και που προσπαθούν να χειριστούν τις δυσκολίες αντί να τις αποφεύγουν εκθέτουν, επομένως τα παιδιά τους σε μια προ- αυτοεκτίμηση, αναφορικά με την επίλυση προβλημάτων πολύ νωρίς. Αυτοί που αποφεύγουν να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες, αποκαλύπτουν ένα πολύ διαφορετικό δρόμο αναφορικά με το χειρισμό των προκλήσεων και των προβλημάτων της ζωής. Το σημαντικό με αυτό το εύρημα, είναι ότι γνωρίζουμε πως τα παιδιά μιμούνται αυτούς που είναι οι πιο κοντινοί και οι πιο σημαντικοί για αυτούς.

Επομένως, βλέποντας πώς αυτοί οι σημαντικότεροι για τη ζωή τους, οι γονείς, χειρίζονται τις προκλήσεις της ζωής, αυτό λέει στα παιδιά κάτι αναφορικά με το τι είναι πιθανό να κάνουν αυτά, όταν αυτές οι προκλήσεις προκύψουν στη ζωή τους. Για άλλη μια φορά, παρεμβαίνουν διαφορετικές μεταβλητές μέσα στο χρόνο για να διαμορφώσουν το τελικό στυλ χειρισμού των προβλημάτων που θα αποκτήσουν τα παιδιά, αλλά δεν μπορούμε να αρνηθούμε τη σημασία των πρώιμων προτύπων, απλώς και μόνο επειδή τέτοια δεδομένα πολλές φορές μοιάζουν «στατιστικά ασήμαντα».

Οι Rexford, Sander & Shapiro (1976), αντίληφθηκαν τη σχέση γονέα - παιδιού, ως ένα:

ανοιχτό, αλληλεπιδραστικό, ρυθμιστικό σύστημα, όπου κάθε μέλος συμμετέχει στις συναλλαγές, οι οποίες επηρεάζουν και ρυθμίζουν με αμοιβαίο τρόπο τη συμπεριφορά του άλλου (σελ. xvii).

Αυτή η εννοιολογική τοποθέτηση, είναι συνεπής με την ιδέα του Winnicott, ότι «το βρέφος και η μητρική φροντίδα διαμορφώνουν μαζί μια μονάδα» (1976, σελ. 39). Πραγματικά, ο Winnicott ήταν τόσο επίμονος σε αυτό το σημείο που δήλωσε με κάπως αστείο τρόπο, ότι το βρέφος ως οντότητα, δεν υπάρχει καθόλου (1976, σελ. 39). Όπως υποστήριξε, από τις πρώτες στιγμές, η σχέση γονέα - βρέφους σχηματίζεται από την *αμοιβαιότητα (reciprocity)*. Οι ιδιότητες και των δύο συνεργατών καθορίζουν πως επηρεάζουν και κατευθύνουν ο ένας τον άλλον και την κοινή τους εμπειρία.

Ο όρος του Winnicott «*αρκετά καλή*» *μητρότητα («good enough» mothering)* (1976, σελ. 145), περιγράφει μια ποιότητα των γονέων που ανταποκρίνεται στις βασικές σωματικές και συναισθηματικές ανάγκες του βρέφους.

Αυτά τα απαραίτητα χαρακτηριστικά των γονέων που θεωρούνται κρίσιμα για την ανάπτυξη της *αυτοεκτίμησης* των παιδιών τους, περιλαμβάνουν: *αποδοχή, ανταπόκριση, ευαισθησία και ανοχή* του βρέφους και των ιδιαίτερων αναγκών του.

Ο *διαχωρισμός*, περιγράφει την ικανότητα του γονέα να διαφοροποιεί τις ανάγκες και τα συναισθήματα του παιδιού από τα δικά του και να αναγνωρίζει και να υποστηρίζει το παιδί ως ξεχωριστό άτομο.

Ο *χειρισμός του άγχους*, αναφέρεται στην ικανότητα του γονιού να διδάξει το παιδί ότι το άγχος μπορεί να είναι ανεκτό. Ένας γονιός, δεδομένης της δικής του ικανότητας να χειρίζεται το άγχος, ενθαρρύνει ενσυναισθητικά το παιδί να γνωρίσει και να θριαμβεύσει πάνω σε καινούριες και τρομακτικές εμπειρίες.

Η *αντανάκλαση συναισθήματος και η επίτευξη*, ανακλούν την κατανόηση του γονιού αναφορικά με τα συναισθήματα του παιδιού και την ευχάριστη απόκριση στα επιτεύγματα του. Ο Kohut περιγράφει την αντανάκλαση ως μια ενσυναισθητική ανταπόκριση στις «*απαιτήσεις του παιδιού για προσοχή, επιδοκιμασία και για τον επιβεβαιωτικό απόηχο του παρόντος του*» (1971, σελ 124).

Η *προαγωγή της ανάπτυξης και της ωρίμανσης*, αναφέρεται στις προσπάθειες του γονιού να οδηγήσει το παιδί προς μια αυξανόμενη ρεαλιστική αίσθηση του εαυτού του και του κόσμου.

Αυτά τα πέντε έργα των γονιών είναι ουσιώδη για την ανάπτυξη της *ρύθμισης της αυτοεκτίμησης*. Η *υγιής ρύθμιση της αυτοεκτίμησης*, είναι μια πολύ εκλεπτυσμένη λειτουργία αξιολόγησης που αναπτύσσεται στο πλαίσιο μιας *επιτυχημένης αμοιβαιότητας* ανάμεσα στο γονιό και το παιδί.

Η ικανότητα να παρασχεθούν οι παραπάνω εμπειρίες της «*αρκετά καλής μητρότητας*», δεν απορρέει μόνο από τις ιδιότητες των γονέων. Η ικανότητα του γονιού εξελίσσεται εν μέρει από την ίδια την ιδιότητα να είναι κανείς γονιός. Η *αμοιβαιότητα*, οδηγεί καθένα από τα μέλη της δυάδας γονιός - παιδί να επηρεάσει το άλλο, έτσι ώστε η ίδια η φύση της εμπειρίας επηρεάζεται. Η ποιότητα της *αμοιβαιότητας* γονέα - παιδιού επηρεάζει την αίσθηση των ίδιων των γονέων για τον εαυτό τους, τα αισθήματά τους *επάρκειας* και *αυτοεκτίμησης* ως γονείς.

Για να είναι επιτυχημένη η *αμοιβαιότητα*, θα πρέπει να επιτρέπει την ανάπτυξη και την προσαρμογή στις εναλλασσόμενες αναπτυξιακές ανάγκες και στην πραγματικότητα. Δύο ουσιώδη παράδοξα περιέχονται εδώ: Η ανάγκη του γονέα να αποδεχτεί την *ύπαρξη* του παιδιού, το παρόν επίπεδο λειτουργίας του, και να ενθαρρύνει το παιδί να *γίνει* περισσότερο ώριμο. Ο γονιός πρέπει επίσης να νιώσει ενσυναισθητικά και στιγμιαία *τι νιώθει το παιδί* ενώ θα πρέπει να διατηρεί ένα συνεχή *ψυχολογικό διαχωρισμό* (*psychological separateness*). Η *θετική αυτοεκτίμηση*, πηγάζει από την ικανότητα των γονιών να διατηρούν αυτές τις φαινομενικά παράδοξες θέσεις.

Πολλοί παράγοντες σχηματοποιούν την *αυτοεκτίμηση* μιας μητέρας ή ενός πατέρα αναφορικά με τον γονεϊκό ρόλο. Οι συνθήκες που προηγούνται της γέννησης του παιδιού συμβάλλουν, συμπεριλαμβανομένων της οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας της οικογένειας, του νοήματος του καινούριου μωρού στην οικογένεια, της σχέσης των γονιών ή της έλλειψής της, όπως στις μονογονεϊκές οικογένειες, της συναισθηματικής υγείας και ωριμότητας των γονέων, ιδιαίτερα των δικών τους ιστορικών αναφορικά με το πόσο τους εκτιμούσαν και τους αγαπούσαν ως παιδιά. Η *αμοιβαιότητα* ανάμεσα στους συζύγους εφαρμόζεται απευθείας στη γονεϊκή εμπειρία. Ο σύζυγος υποστηρίζει τη γυναίκα του, ώστε αυτή να μπορεί να φροντίσει το βρέφος, χωρίς να εξαντληθεί (Herzog, 1977, σελ. 15. Stoller, 1979, σελ. 839).

Όταν κάποιος γίνεται γονιός, επανενεργοποιεί τις ταυτίσεις με τους δικούς του γονείς και με τον εαυτό του ως βρέφος και παιδί. Αν αυτές οι ταυτίσεις βασίζονται σε θετικές αναπαραστάσεις του εαυτού και του αντικειμένου, η μητρότητα και πατρότητα είναι πιο ευχάριστες και ανυψώνουν την *αυτοεκτίμηση*. Ο γονιός θα είναι σχετικά ελεύθερος να αντιληφθεί και να ανταποκριθεί στις ανάγκες του παιδιού με δημιουργικούς και προσαρμοστικούς τρόπους. Αν οι ταυτίσεις βασίζονται σε αρνητικές αναπαραστάσεις του εαυτού και του αντικειμένου, η μητρότητα και πατρότητα θα επιβαρύνεται από προσπάθειες να ξεπεραστούν οι απαίσιες ταυτίσεις - μέσω τελειομανίας για παράδειγμα, με την οργή να ξεσπά σε αναπόφευκτες αποτυχίες. Η ταύτιση με τον επιτιθέμενο, τον μη ευαίσθητο γονιό του ίδιου του γονέα, μπορεί να οδηγήσει το νέο γονιό να επαναλάβει με το δικό του παιδί τις οδυνηρές επιθέσεις του δικού του γονιού προς τον εαυτό του. Απασχολημένοι με τους δικούς τους εσωτερικούς αγώνες, μπορεί να διασπαστεί η προσοχή των γονιών από το να είναι με βέλτιστο τρόπο προσηλωμένοι στις ανάγκες του παιδιού. Αυτή η έλλειψη επάρκειας αναφορικά με τον γονεϊκό ρόλο μπορεί να μειώσει περαιτέρω την *αυτοεκτίμηση* των γονιών.

Η *αυτοεκτίμηση* του γονιού, επηρεάζεται επίσης, από την εναρμόνιση μητέρας-παιδιού, το συντονισμό των ιδιαίτερων ρυθμών της μητέρας, του χαρακτήρα και των ικανοτήτων της αναφορικά με τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά του παιδιού της.

Το βρέφος φτάνει με τα μοναδικά χαρακτηριστικά του: την ωριμότητα της νευρολογικής δομής του, την προσωπικότητα του, την ανοχή του στο στρες, τα σχήματα συναναστροφής

του με το γονέα και την ικανότητά του να παρηγορηθεί. Ο Tolpin (1971) χρησιμοποιεί την έννοια «*αρκετά καλή μονάδα μητέρας-παιδιού*» για να τονίσει τις έμφυτες ιδιότητες του βρέφους όπως αυτές επηρεάζουν τη μητέρα (σελ. 334). Η έννοια του συντονισμού δεν αναφέρεται στην ομοιότητα, αλλά σε μια αρμονική προσαρμογή που ανακλά πίσω στη μητέρα αποδείξεις της αξίας της. Ο γονιός μπορεί να νιώθει επαρκής στο ρόλο του μόνο στο βαθμό που επιτυγχάνεται ένας τέτοιος συντονισμός - στο βαθμό που κάθε μέλος της διάδας μπορεί να κάνει τις απαραίτητες προσαρμογές. Μερικές μητέρες μπορούν να προσαρμοστούν μόνο σε ένα μωρό με προβλέψιμους ρυθμούς. Άλλες μπορεί να νιώθουν σχετικά άνετα με περισσότερο ακανόνιστη συμπεριφορά. Σε κάθε περίπτωση, η μητέρα πρέπει να νιώθει ότι γνωρίζει το μωρό της και ότι αυτό ευημερεί και ανταποκρίνεται στις παρεμβάσεις της. Σε αυτήν τη διαδικασία αμοιβαίας προσαρμογής, η μητέρα είναι ο αρχηγός. Ο Sander (1976) πιστεύει ότι η προσαρμογή που επιτυγχάνεται, εξαρτάται, από το πώς μια μητέρα ισορροπεί μεταξύ αντικειμενικότητας και ενσυναίσθησης. Η ενσυναίσθηση την βοηθά να νιώσει τις ανάγκες του παιδιού της. Η αντικειμενικότητα της επιτρέπει να αξιολογήσει τα ιδιαίτερα σημάδια από το μωρό της. Οι γονείς διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό αναφορικά με αυτήν την ισορροπία που καθορίζει πόσο κατάλληλα ανταποκρίνεται η μητέρα στο μοναδικό μωρό της (σελ. 132).

Οι γονείς, βλέπουν στην ευημερία του παιδιού τους, ένα μέτρο για τη δική τους αξία, το οποίο, με τη σειρά του, επηρεάζει την ικανότητα τους να ανταποκρίνονται στα παιδιά τους. Βρέφη που δεν ανταποκρίνονται ή είναι δύστροπα, μπορούν να αποστερήσουν τους γονείς τους από αυτού του είδους το μέτρο. Υπάρχει μια αμοιβαία σχέση μεταξύ της ικανότητας του βρέφους να εκπέμπει σήματα και της ικανότητας της μητέρας να είναι μητέρα. Το μωρό του οποίου οι αντιδράσεις είναι σιωπηλές μπορεί να αρνηθεί τη μητέρα, ή οποία μπορεί τότε να αποτραβηχτεί με τη διάθεση αυτού που έχει απορριφθεί, καθώς και διάθεση απόγνωσης. Γράφοντας για την κυκλική φύση των σχέσεων μητέρας - παιδιού, ο Erickson (1950) στρέφει την προσοχή μας στην αλληλεξάρτηση των καταστάσεων θετικών συναισθημάτων:

Η σχέση είναι μια «*συναισθηματική στέρνα*» που μπορεί να πολλαπλασιάσει την ευημερία και στους δύο, αλλά και να θέσει σε κίνδυνο τα δύο μέλη, όταν η επικοινωνία δυσχεραίνεται ή αποδυναμώνεται (σελ. 181).

Κάθε αναπτυξιακή δυσκολία στο παιδί μπορεί να πυροδοτήσει αισθήματα αποτυχίας στο γονιό. Ένα παιδί με νοητική υστέρηση, μπορεί να μειώσει την *αυτοεκτίμηση* των γονιών. Αλλά η *γονεϊκή αυτοεκτίμηση*, μπορεί επίσης να υποφέρει από ένα λιγότερο μη φυσιολογικό παιδί, ή από ένα φυσιολογικό μωρό, όπου υπάρχει κακός συντονισμός. Ο Lax (1972) περιγράφει το «*ναρκισσιστικό τραύμα*» της μητέρας που γεννά ένα μη φυσιολογικό παιδί. Στον βαθμό που βιώνει το παιδί της ως προέκταση του ελαττωματικού εαυτού της, η μητέρα θα πάθει κατάθλιψη (σελ. 339 - 340). Τέλος, οι αντιδράσεις του παιδιού διαδραματίζουν

επίσης ένα ρόλο. Ένα μη φυσιολογικό παιδί μπορεί να είναι λιγότερο ικανό να εμπλακεί και να ανταποκριθεί.

Ο Bowlby (1979), έγραψε για τη σημαντικότερη και ολόπλευρη επίδραση που έχει το *σύστημα της οικογένειας* στην ανάπτυξη του παιδιού, την προσωπικότητά του ως όλο και την αυτοαντίληψή του, καθώς και τη συνακόλουθη ανάγκη να αντιμετωπίσει τη *συνολική οικογενειακή δομή*, οποτεδήποτε ταυτίζεται ένα παιδί ως ανάγκη της θεραπείας. Τόνισε το γεγονός, ότι όταν ένα παιδί έχει προβλήματα στην ανάπτυξη του εαυτού, αυτά τα προβλήματα πολύ πιθανόν να οφείλονται στις σχέσεις μεταξύ του παιδιού και των μελών της οικογένειάς του.

Ο Hall (1981), αναφέρεται στην οικογένεια, ως ένα:

έντονα συναισθηματικό σύστημα, στο οποίο συμμετέχει ένα άτομο για χρονικό διάστημα ορισμένης διάρκειας (σελ. 36).

Έδωσε έμφαση στην ισχυρή επίδραση που έχουν οι *οικογενειακές σχέσεις* στη συμπεριφορά του ατόμου σε όλα τα στάδια της ζωής του, και υποστήριξε, ότι η συμπεριφορά ενός ατόμου είναι το άμεσο παράγωγο των διαδικασιών της οικογένειας.

Οι Bell & Vogel (1968), ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με τις *αξίες* μέσα στην οικογένεια, τον τρόπο που αυτές προκύπτουν, και την επίδρασή τους στο *οικογενειακό σύστημα*. Υποστήριξαν, ότι η *πυρηνική οικογένεια*, αποτελεί τη μικρότερη κοινωνική ομάδα που είναι υπεύθυνη για τη διατήρηση του συστήματος αξιών της μονάδας, και ότι οι οικογένειες, μέσα από τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, αναπτύσσουν συγκεκριμένα αισθήματα σωστού και λάθους που συνδέονται με τις προσδοκίες του ενός για τον άλλον. Το *σύστημα αξιών* γίνεται το πρότυπο της συμπεριφοράς που ορίζεται ως «νόμιμο» και «επιθυμητό» από την κοινότητα και η *πυρηνική οικογένεια*, το αποδέχεται και το εφαρμόζει. Τα παιδιά με τη σειρά τους, εσωτερικεύουν τις *αξίες* μέσα από τις σχέσεις τους στην οικογένεια. Το *σύστημα αξιών* παρέχει *αποδοχή της ομοιομορφίας*. Αυτή η *αποδοχή* ή *μη αποδοχή των προτύπων του συστήματος*, εσωτερικεύεται στην προσωπικότητα σε μια πρώιμη ηλικία, με έναν *εσωτερικό μηχανισμό έγκρισης*, που λειτουργεί με σκοπό να *επιλέξει* και να *απορρίψει* ή να *επιδοκιμάσει* ή να *αποδοκιμάσει* εναλλακτικές συμπεριφορές. Αυτό εφαρμόζεται στην *αποδεκτικότητα* της οικογένειας ως *συνόλου* σε συμφωνία με το *σύστημα αξιών*, καθώς και στην *αποδεκτικότητα* κάθε μέλους της οικογένειας.

Στο βαθμό που η οικογένεια συμπεριφέρεται σε συμφωνία με το *σύστημα αξιών* (*value system*), μπορεί να αντιλαμβάνεται τον εαυτό της με το σχετικό σεβασμό (Bell & Vogel, 1968, σελ. 19).

Φαίνεται, ότι κάποιος θα μπορούσε επίσης να συμπεράνει, ότι όσο το παιδί συμπεριφέρεται σε συμφωνία με το *σύστημα αξιών* της οικογένειας, τόσο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του με τον ανάλογο σεβασμό.

Η μελέτη της *οικογένειας ως σύστημα* και η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της *αυτοεκτίμησης* του παιδιού, της *λειτουργίας του οικογενειακού συστήματος*, αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας της Patricia C. Manning (1988), που οδήγησε στα παρακάτω συμπεράσματα:

Η *επάρκεια της οικογενειακής λειτουργίας*, επηρεάζει την *αυτοεκτίμηση* των παιδιών. Αυτό σημαίνει, πως η οικογένεια πετυχαίνει να ικανοποιήσει την ανάγκη του παιδιού για *αυτοεκτίμηση*, όσο πιο ικανή είναι να μοιράσει την εξουσία, τις ευθύνες και αρμοδιότητες και να υποστηρίξει τα προσωπικά όρια του κάθε μέλους της, αλλά και τα όρια του *οικογενειακού συστήματος*.

Όταν πετύχει ένα κλίμα *οικειότητας, συναισθηματικής εγγύτητας*, όταν εκτιμά την *ατομικότητα*, σέβεται την προσωπικότητα του καθενός, με έναν τρόπο που επιτρέπει τη *διαφοροποίηση*, την *εξατομίκευση* και την *αυτονομία* τους, όταν μπορεί να προσαρμόζεται στις αλλαγές (εξελικτικές του οικογενειακού συστήματος και περιβαλλοντικές), όταν, δηλαδή, διαθέτει *ευελιξία*, προκειμένου να είναι σε θέση να αναπροσαρμόζει *στόχους, ρόλους και όρια*..

Όταν ακόμη, διατηρώντας τη δυνατότητα ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των *υποσυστημάτων* και μεταξύ του *οικογενειακού* και του *κοινωνικού συστήματος*, αναλαμβάνει την προσωπική ευθύνη, και διατηρεί ένα θερμό συναισθηματικό κλίμα μέσα στην οικογένεια. Τέλος, όταν τα παιδιά νιώθουν συνεισφέροντα, συνεργαζόμενα μέλη σε ένα *λειτουργικό οικογενειακό σύστημα*, τότε η *αυτοεκτίμησή* τους ενισχύεται.

Το σημείο στο οποίο δίνεται ιδιαίτερη έμφαση, είναι ότι τα παιδιά εκλαμβάνονται ως μέλη ενός συστήματος, του οικογενειακού, και αποδεικνύεται, ότι αυτό που είναι σημαντικό για την *αυτοεκτίμησή* τους, είναι να λειτουργεί ικανοποιητικά, όλο το *οικογενειακό σύστημα*, του οποίου αποτελούν μέλη και όχι απλά να υπάρχουν καλές μεμονωμένες σχέσεις, για παράδειγμα μεταξύ γονέα-παιδιού.

Το *υποσύστημα των αδελφιών*, εκτός του ότι αναλαμβάνει να αντιμετωπίσει ανάγκες εκτίμησης για το καθένα από τα αδέλφια, όταν το *οικογενειακό σύστημα* αποτυγχάνει, ανακλά τη δυσλειτουργία όλου του συστήματος.

Οι σχέσεις των αδελφιών στις *οικογένειες χαμηλής λειτουργικότητας*, είναι απόμακρες και συγκρουόμενες, και η επίδρασή τους στην *αυτοεκτίμησή* τους, είναι αρνητική. Η διερεύνηση των χαρακτηριστικών των οικογενειών χαμηλής και υψηλής λειτουργικότητας, έδειξε ότι:

(α) τα παιδιά στις *υψηλής λειτουργικότητας οικογένειες*, έχουν σημαντικά *υψηλότερη αυτοεκτίμηση*, από τα παιδιά στις *οικογένειες χαμηλής λειτουργικότητας*.

(β) οι σχέσεις των αδελφιών είναι θερμότερες και στενότερες και λιγότερο συγκρουσιακές στις *οικογένειες υψηλής λειτουργικότητας* παρά στις *οικογένειες χαμηλής λειτουργικότητας*.

(γ) η γονεϊκή μεροληψία, δεν φαίνεται να επηρεάζει την *αυτοεκτίμηση* των παιδιών στις *οικογένειες* είτε *υψηλής* είτε *χαμηλής λειτουργικότητας*.

(δ) τα παιδιά με *χαμηλή αυτοεκτίμηση*, αντιλαμβάνονται τις οικογένειές τους και τις σχέσεις τους με τα αδέρφια τους ως λιγότερο ικανοποιητικές και περισσότερο συγκρουσιακές από ότι τα παιδιά με *υψηλή αυτοεκτίμηση* από οικογένειες υψηλής λειτουργικότητας.

(ε) παιδιά με *υψηλή αυτοεκτίμηση* αντιλαμβάνονται τη λειτουργία των οικογενειών τους ως περισσότερο ικανοποιητική και με λιγότερη *σύγκρουση*, ενώ θεωρούν τους γονείς τους ως ικανούς ηγέτες σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα παιδιά με *χαμηλή αυτοεκτίμηση*.

Ευρήματα κι άλλων σχετικών ερευνών, υποστηρίζουν τη σπουδαιότητα της αλληλεπίδρασης μεταξύ του *οικογενειακού συστήματος* και του *συστήματος του εαυτού*. Έχουν επίσης, δείξει, ότι το *υποσύστημα των αδελφιών*, αντικατοπτρίζει με σαφήνεια τη λειτουργία του μεγαλύτερου συστήματος (οικογένεια) του οποίου αποτελεί μέρος. Η φύση της αδελφικής σχέσης, η αλληλεπίδραση των αδελφιών και τα χαρακτηριστικά της, η θετική και αρνητική επίδραση των αδελφιών μεταξύ τους και οι σημαντικές λειτουργίες που τα αδέρφια επιτελούν το ένα για το άλλο, αρχίζει να αναδεικνύεται ως μία πολύ σημαντική περιοχή έρευνας. Αν και έχει υποστηριχθεί η σύνδεση μεταξύ της ποιότητας της σχέσης των αδελφιών και της *αυτοεκτίμησης* του παιδιού, απαιτείται ακόμη περισσότερη έρευνα σ' αυτόν τον τομέα (Raschke & Raschke, 1979. Tesser, 1980. Bank & Kahn, 1982. Lamb, Sutton & Smith, 1982. Bell et al., 1985. Hoelter & Harper, 1987).

Ευρήματα ερευνών (Alice, Jean Bowes, 1982), επιβεβαίωσαν επίσης την υπόθεση, ότι η *αυτοαντίληψη* του παιδιού, σχετίζεται σημαντικά με τα *μοντέλα αλληλεπίδρασης* που υπάρχουν μέσα στο *οικογενειακό σύστημα*. *Μοντέλα οικογενειακής αλληλεπίδρασης*, είναι εκείνα τα *μοντέλα επικοινωνίας*, μέσω των οποίων τα μέλη της οικογένειας εκφράζουν στάσεις – διαθέσεις ο ένας προς τον άλλο. Αυτές οι στάσεις δηλώνουν θετικά, αρνητικά ή ουδέτερα συναισθήματα, συμπάθειες ή αντιπάθειες, αγάπη, μίσος, ζήλια, συναισθήματα προς τον εαυτό, ή άμυνες ενάντια σε συναισθήματα που το άτομο επιλέγει να μην τα αποδέχεται (Bene and Anthony, 1978).

Ειδικότερα, σημαντικότερο για την ανάπτυξη της *αυτοαντίληψης* του παιδιού, αποδείχθηκε η συνεργία του συνόλου των αλληλεπιδράσεων μέσα στην οικογένεια και όχι η μεμονωμένη σχέση του παιδιού με ένα ή περισσότερα πρόσωπα μέσα σε αυτήν. Πώς ένα παιδί αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, τότε αισθάνεται ικανός, αποδεκτός ή χρήσιμος, εξαρτάται όχι τόσο πολύ από το τι κάνει και το ποιος είναι, αλλά περισσότερο από το πώς οι άλλοι που βρίσκονται μέσα στην οικογενειακή ομάδα τον αντιμετωπίζουν, πώς ερμηνεύουν την παρουσία του και τις ενέργειές του και αντικατοπτρίζουν τις απόψεις του γι' αυτόν, σε αυτόν. Αυτά τα ευρήματα συμφωνούν με την άποψη του Berne (1961), για την ανάπτυξη του εαυτού στα παιδιά σε σχέση με την οικογένεια. Σύμφωνα με τον Berne, το παιδί, μέσω της οικογένειας, μαθαίνει τι είδους άτομο είναι και πώς νιώθει για τον εαυτό του. Επίσης, οι Rogers και Wood (1974), είδαν την αντίληψη του παιδιού για τον εαυτό του, να επηρεάζεται από την επίδραση της οικογένειας και υποστήριξαν, ότι το παιδί, ανταποκρινόμενο προς την

οικογένεια, προσπαθεί να γίνει το πρόσωπο που τα άλλα μέλη της οικογένειας επιθυμούν από αυτόν να είναι.

Τέλος, πολλά ερευνητικά δεδομένα, υποστηρίζουν, ότι η ποιότητα των οικογενειακών σχέσεων, και το επίπεδο της *οικογενειακής σύγκρουσης*, είναι περισσότερο σημαντικοί παράγοντες για την κατανόηση των επιπτώσεων στην *αυτοεκτίμηση* του παιδιού, από την εμπειρία του διαζυγίου και το επίπεδο της *οικογενειακής σύγκρουσης* (Hess & Camara, 1979. Hetherington, 1981. Emery & O'Leary, 1984. Lowery & Settle, 1985. Pink & Wampler, 1985. Amato, 1986. Clingem Peel & Segal, 1986).

Επίσης, αρκετές θεωρητικές απόψεις και ερευνητικά δεδομένα στο χώρο της ψυχολογίας, κοινωνιολογίας και ψυχιατρικής, υποστηρίζουν ότι συγκεκριμένα μοντέλα *υποστήριξης, σύγκρουσης, εξουσίας και ελέγχου* μέσα στην οικογένεια, συνδέονται με ποικίλες παιδικές συμπεριφορές (Jacobs, 1975 – Coopersmith, 1967). Συγκεκριμένα, οι έρευνες αυτές, βρήκαν ότι:

(α) οι γονείς των αγοριών με *υψηλή αυτοεκτίμηση*, ήταν αποδεκτικοί, αφοσιωμένοι, στοργικοί και αφιέρωναν πολύ χρόνο στα παιδιά τους.

(β) είχαν καθορισμένους ρόλους με σαφήνεια για τα μέλη της οικογένειας και κανονισμούς για ένα μεγάλο μέρος συμπεριφορών, τους οποίους με συνέπεια και σταθερότητα τηρούσαν.

(γ) σε αντίθεση με τη χρήση της φυσικής τιμωρίας ή την ανάκληση της αγάπης για τις ανεπιθύμητες - «κακές» συμπεριφορές, οι γονείς αρνούνταν προνόμια στα παιδιά τους και/ή συζητούσαν με τα παιδιά τους, τους λόγους που ορισμένες ενέργειές τους ήταν αποδεκτές ή μη αποδεκτές.

(δ) οι μητέρες πίστευαν ότι τα παιδιά τους είχαν το δικαίωμα να εκφράζουν τη γνώμη τους, να συμμετέχουν στα σχέδια της οικογένειας, αλλά και να έχουν τη δική τους, ιδιαίτερη κατεύθυνση σε κάποιες περιπτώσεις.

Η δουλειά του Coopersmith, που κατέληξε στα ίδια ευρήματα, έχει αναγνωριστεί από πολλούς ως η σπουδαιότερη, όσον αφορά τις επιδράσεις των γονεϊκών στάσεων και τις τεχνικές ανάπτυξης της *αυτοεκτίμησης* στα παιδιά. Τα ευρήματά του, έχουν δοκιμαστεί και επεκταθεί από πολλούς ερευνητές. Όμως, έχει αναπτυχθεί σοβαρή κριτική και για τη μελέτη του αλλά και για τον τρόπο μέτρησης της *αυτοεκτίμησης* που προτείνει. Η Wylie (1979), για παράδειγμα, στην κριτική της, ανέφερε πολλά μεθοδολογικά προβλήματα, όπως το μικρό μέγεθος του δείγματος, το γεγονός ότι τα υποκείμενα ήταν μόνο αγόρια, τα ανεπαρκή όργανα μέτρησης, αλλά και η μονόπλευρη πληροφόρηση για τις οικογένειες που έγινε μέσω του ενός μόνο γονέα.

Ακολουθώντας το παράδειγμα του Coopersmith, και άλλοι ερευνητές, έχουν ασχοληθεί με την *αυτοεκτίμηση* των παιδιών σε σχέση με τις γονεϊκές συμπεριφορές και τις σχέσεις γονέων – παιδιού. Ενώ ο Coopersmith βασίστηκε κυρίως στις αναφορές των μητέρων για τις γονεϊκές

στάσεις και συμπεριφορές, άλλες μελέτες, έχουν εξετάσει αυτήν τη σχέση από την πλευρά των παιδιών (Graybill, 1978. Crase, Fos & Colbert, 1981. Kawash, Kerr & Clewes, 1985).

Για παράδειγμα, ο Graybill (1978), βρήκε επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα του Coopersmith, ότι τα παιδιά με *υψηλή αυτοεκτίμηση*, αντιλαμβάνονταν τις μητέρες τους ως αποδεκτικές, με κατανόηση και αγάπη γι αυτά. Επίσης, οι μητέρες αυτές, δεν χρησιμοποιούσαν δραστικές, ακραίες μεθόδους τιμωρίας, όπως η ενοχοποίηση και η παρεμβατικότητα. Όμως, σε αντίθεση με το εύρημα του Coopersmith, ότι η *σταθερότητα στην εφαρμογή των κανονισμών* στην οικογένεια, επηρεάζει θετικά την *αυτοεκτίμηση*, σε αυτήν την έρευνα, δεν βρέθηκε καμμία σχέση μεταξύ του αυστηρού ή ελαστικού ελέγχου και της *αυτοεκτίμησης*.

Έτσι, ενώ η σχέση μεταξύ της *αυτοεκτίμησης* των παιδιών και της *γονεϊκής αποδοχής* και *ανατροφής*, έχει αποδειχθεί και από νεότερες έρευνες (Crowe, 1980. Crase et al., 1981. Kawash et al., 1985. Litovsky & Dusek, 1985), η σχέση μεταξύ του *γονεϊκού ελέγχου* (*parental control*) και της *αυτοεκτίμησης*, δεν έχει αποσαφηνιστεί ικανοποιητικά.

Ο τρόπος που η οικογένεια χειρίζεται την *ιεραρχία* και διανέμει την *εξουσία*, μπορεί να έχει σημαντική επίδραση στις αναπτυσσόμενες προσωπικότητες του κάθε μέλους της. Οι Bell & Vogel (1968) και οι Fisher (1976), σημείωσαν ότι εφόσον η οικογένεια, συνήθως, γίνεται αντιληπτή ως μια σταθερή ομάδα με τα ίδια μέλη λίγο-πολύ μέσα σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, η διανομή της εξουσίας της, τείνει γενικά να είναι αρκετά ξεκάθαρα δομημένη. Παρ'όλα αυτά, οι πολλές λεπτές αποχρώσεις των διαπροσωπικών σχέσεων, οι μεταβλητές της προσωπικότητας, οι διαδικασίες της λήψης των αποφάσεων, ο καταμερισμός της εξουσίας, οι πιέσεις και το στρες μπορεί να λειτουργούν μεταβάλλοντας τις προσδοκίες και τα αποτελέσματα. Η *ψυχαναλυτική θεωρία*, κυρίως, υποστηρίζει την άποψη, ότι οι στάσεις και οι προσανατολισμοί απέναντι στις φιγούρες εξουσίας, εδραιώνονται νωρίς στη ζωή και αποτελούν βασικό στοιχείο σε ολόκληρη τη δομή της προσωπικότητας και επομένως επηρεάζουν την *αυτοαντίληψη* που αναπτύσσει το άτομο.

Ο Levy (1968), κάνοντας ανασκόπηση των ερευνών, βρήκε ότι η διάχυση των σχημάτων εξουσίας σε μέλη της ίδιας γενιάς του παιδιού μπορεί σε πολλές περιπτώσεις να έχει μια δομική επίδραση στην ανάπτυξη της προσωπικότητας. Μέσα στην *ιεραρχία της οικογένειας*, οι γονείς αναθέτουν ρόλους στα παιδιά, και καθώς τα παιδιά αποδέχονται και ακολουθούν αυτούς τους ρόλους, σχηματίζεται η προσωπικότητά τους. Παρ' όλα αυτά, μέσα στη δομή της οικογένειας, οι Kaufman, Peck & Tagiuri (1968), υποστήριξαν, ότι ένα παιδί γίνεται ιδιαίτερα ευάλωτο στην αποκλίνουσα ανάπτυξη, όταν οι γονείς εκφράζουν τις δικές τους συγκρούσεις με το να αναθέτουν ακατάλληλους ρόλους με τρόπους που υπονοούνται. Όταν η ανάθεση ρόλων αφορά στους γονείς και στις κόρες σε όρους σεξουαλικής εκδραμάτισης, το αποτέλεσμα είναι διαστρεβλωμένες προσωπικότητες εξαιτίας των διαδικασιών της οικογένειας.

Οι Steger & Kotler (1979), σε ανασκόπηση της βιβλιογραφίας τη σχετική με τις διαταραγμένες σε αντίθεση με τις μη διαταραγμένες οικογένειες, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οικογένειες με υψηλά ποσοστά συγκρούσεων, είχαν μέλη με ελλείψεις στην προσαρμογή της προσωπικότητας και στην ικανότητά τους να χειρίζονται τις ευθύνες της οικογένειας. Παρατηρήθηκε, ότι στις διαταραγμένες οικογένειες, οι ίδιοι οι γονείς δεν διέθεταν τις ικανότητες να είναι επιτυχημένοι στη δική τους αλληλεπίδραση και έτσι δεν προετοίμαζαν τα παιδιά να αντιμετωπίσουν το δικό τους κοινωνικό περιβάλλον. Τα ψυχοσωματικά συμπτώματα ήταν περισσότερο εμφανή σε οικογένειες με πολλές συγκρούσεις και σχετιζόνταν με θεμελιώδεις αλλαγές ή αναστάτωση κοινωνικού χαρακτήρα μέσα στην οικογένεια. Επιπλέον, η κοινωνικοποίηση των παιδιών βρέθηκε ότι επηρεαζόταν όταν η δυαδική αρχηγία των γονιών ήταν διαχωρισμένη. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι γονείς σε μια προσπάθεια να υποβαθμίσουν ο ένας τον άλλον, μπορεί να εμπλακούν ως αντίπαλοι των παιδιών τους και γενικά να προωθήσουν μη υγιείς σχέσεις παιδιών – γονιών.

Οι Cox & Leaper (1961), προσδιόρισαν την *οικογενειακή συνοχή*, ως μια σημαντική παράμετρο της σχέσης των μελών της οικογένειας. Αυτή, ορίστηκε, ως ο βαθμός που οι οικογένειες λειτουργούσαν ως μια μονάδα με σκοπό να διατηρήσουν τα κοινώς συμφωνημένα σχετικά με προτιμήσεις και ικανότητες. Γενικά, η *συνοχή*, παρουσιάζεται, όταν οι γονείς εκτελούν από κοινού κοινωνικές δραστηριότητες, όπως επισκέψεις, διασκέδαση, απλές δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο τους στο σπίτι, οικογενειακά ταξίδια, κ.λ.π. στα οποία συμπεριλαμβάνουν και τα παιδιά όταν αυτές οι δραστηριότητες είναι κατάλληλες γι' αυτά. Οι Steger & Kolter (1979), βρήκαν επίσης, ότι η επιτυχημένη χρήση του ελεύθερου χρόνου, παρήγαγε ενδοοικογενειακή *συνοχή*, καθώς φαινόταν να ενδυναμώνει τις *οικογενειακές σχέσεις*, ανοίγοντας επιπρόσθετα κανάλια επικοινωνίας. Το συμπέρασμα που βγήκε, ήταν ότι τα *υψηλά επίπεδα προσαρμογής* στα παιδιά, θα μπορούσαν να εξισωθούν με υγιή, δημοκρατικά, σταθερά σπιτικά, μέσα στα οποία υπάρχει ένα κλίμα *εγγύτητας*, *μοιράσματος*, *οικειότητας* και *τρυφερότητας*.

Οι Steger & Kolter (1979), συμπέραναν επίσης, ότι η σχέση του γάμου ήταν βασική στο βαθμό της οικογενειακής ενότητας και κατέδειξαν τα υψηλά ποσοστά συγκρούσεων και δυσαρμονίας σε οικογένειες διαταραγμένων παιδιών που αναφέρονται στη βιβλιογραφία. Οι οικογένειες που εμπλέκονταν κατά ένα μεγάλο μέρος σε αμυντικού τύπου επικοινωνία, παρήγαγαν ένα *αμυντικό συναισθηματικό κλίμα*, το οποίο περιόρισε σημαντικά τις προσαρμοστικές στρατηγικές αντιμετώπισης των καταστάσεων. Αυτό βρισκόταν σε αντίθεση με την υποστηρικτική επικοινωνία, η οποία μείωνε το άγχος, προωθούσε πιο ξεκάθαρα μηνύματα και πιο παραγωγική αλληλεπίδραση με τα άλλα μέλη της οικογένειας. Ο Hall (1981), ερευνώντας τις εφαρμογές της θεωρίας για την οικογένεια του Bowen, τόνισε επίσης την αναγκαιότητα της αντιμετώπισης των σχέσεων μέσα σε ένα *οικογενειακό σύστημα*, το

οποίο είναι ενεργό και σταθερό, ώστε το άτομο να βιώσει μακροπρόθεσμη *συναισθηματική σταθερότητα*.

Ο Growe (1980), βρήκε σημαντικές διαφορές στις σχέσεις μεταξύ της *αυτοεκτίμησης* αγοριών – κοριτσιών και *μητρικού ελέγχου*, *μητρικής προστατευτικότητας* και *πατρικής προστατευτικότητας*. Ο *μητρικός έλεγχος*, επηρέαζε την *αυτοεκτίμηση* μόνο των κοριτσιών, ενώ η *προστατευτική συμπεριφορά* και στους δύο γονείς, συνδεόταν με *χαμηλή αυτοεκτίμηση* στα αγόρια. Επιπλέον, διαπίστωσε, ότι η *αυτοεκτίμηση* στα αγόρια, σχετιζόταν περισσότερο άμεσα με τις γονεϊκές συμπεριφορές, παρά στα κορίτσια. Και στα αγόρια και στα κορίτσια, η *θετική αυτοεκτίμηση*, βρέθηκε να επηρεάζεται από τη μητρική αποδοχή της *ατομικότητας* του παιδιού και η *χαμηλή αυτοεκτίμηση* από το *μητρικό έλεγχο* και την *ασυνεπή πειθαρχία*. Επίσης, τα παιδιά και των δύο φύλων, παρουσίαζαν *χαμηλή αυτοεκτίμηση*, όταν οι πατεράδες τους τα έλεγχαν με την *ενοχοποίηση* και την *ασυνεπή και αντιφατική πειθαρχία*.

Η *μητρική παρεμβατικότητα*, αναφέρθηκε ότι συνδεόταν με *χαμηλή αυτοεκτίμηση*, μόνο στα κορίτσια, ενώ οι γονεϊκές συμπεριφορές ελέγχου της επιθετικότητας, επηρέαζαν την *αυτοεκτίμηση* μόνο των αγοριών. Η *υψηλή αυτοεκτίμηση* στα αγόρια, βρέθηκε ότι συνδέεται με την *αποδοχή της ατομικότητάς* τους. Η *χαλαρή πειθαρχία*, ήταν η μόνη διάσταση που δεν παρουσίασε σημαντική σχέση με την *αυτοεκτίμηση* των παιδιών, όπως επιβεβαιώνουν και τα ευρήματα του Graybill (1978). Η *ανάγκη για σταθερότητα*, επιβεβαιώθηκε από τα ευρήματα, που δηλώνουν ότι η *ασυνεπής-αντιφατική πειθαρχία* από την πλευρά και των δύο γονέων, συνδεόταν σε σημαντικό βαθμό με τη *χαμηλή αυτοεκτίμηση* και για τα αγόρια και για τα κορίτσια. Επιπλέον, και οι δύο έρευνες, βρήκαν μικρή διαφορά στον τρόπο που τα αγόρια και τα κορίτσια αντιλαμβάνονται τη συμπεριφορά της μητέρας τους.

Ομοίως, ο Growe (1980), βρήκε ότι δεν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση, ως προς τον τρόπο που τα αγόρια και τα κορίτσια αντιλαμβάνονταν τον πατέρα τους, ενώ ο Crase et al., (1981), βρήκε ότι τα κορίτσια, έβλεπαν τους πατεράδες τους ως πολύ περισσότερο *ασυνεπείς*, *αντιφατικούς* και *χαλαρούς* στις μεθόδους τους για την επιβολή της πειθαρχίας, από ότι τα αγόρια.

Η Baumrind (1967, 1973), με βάση τα αποτελέσματα των ερευνών της, συμπεραίνει ότι τόσο οι *αυταρχικοί* όσο και οι *υποχωρητικοί* γονείς, τείνουν να είναι *υπερπροστατευτικοί*. Στερούν από τα παιδιά τους τη δυνατότητα της πρωτοβουλίας, ενώ οι *υποχωρητικοί* γονείς δεν τα αναγκάζουν να αντιμετωπίσουν τα επακόλουθα των πράξεών τους. Οι *αυστηροί* γονείς, είναι αυτοί που έχουν παιδιά με *υψηλή αυτοεκτίμηση*. Είναι οι γονείς που επικοινωνούν πολύ καλά με τα παιδιά τους, έχουν μεγάλες προσδοκίες από αυτά, ενισχύουν τις επιτυχίες τους, δίνουν μεγάλη σημασία στη λογική επίλυση των προβλημάτων και συγχρόνως είναι πολύ *στοργικοί* και *ζεστοί*. Ο συγκεκριμένος αυτός τρόπος διαπαιδαγώγησης, κατά τον Coopersmith, βοηθά τα παιδιά να αναπτύξουν τον *εσωτερικό έλεγχο* και να διαμορφώσουν *καθαρότερη εικόνα του εαυτού*, ενώ συγχρόνως οι *ευκαιρίες ελέγχου του κόσμου τους* και τα

συναισθήματα αποτελεσματικότητας και ικανοποίησης, που πηγάζουν από αυτές, εδραιώνουν μια θετική στάση προς τον εαυτό.

Σε έρευνα των Peterson, Southworth και Peters (1983), βρέθηκε ότι η *υψηλή αυτοεκτίμηση* των παιδιών, συνδεόταν με τη *μητρική αγάπη*, τη *στοργή*, την *τρυφερότητα*, την *υποστήριξη*, την *αμοιβαιότητα* και την *αιτιολόγηση των κανονισμών*. Βρήκαν ακόμη, ότι η *χαμηλή αυτοεκτίμηση* των παιδιών, συνδεόταν ξεκάθαρα με τη *μητρική τιμωρητική συμπεριφορά* - *φυσική τιμωρία*, *κοινωνική απομόνωση* και *απόρριψη*. Ο Peterson και οι συνεργάτες του, συμπέραναν ότι η σχέση αυτή της μητρικής συμπεριφοράς και της *αυτοεκτίμησης* του παιδιού, παραμένει σταθερή στα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες χαμηλού ή μέσου εισοδήματος.

Ο Kawash et al. (1985), εξέτασε τη σχέση μεταξύ των αντιλήψεων των παιδιών και για τους δύο γονείς και της *αυτοεκτίμησής* τους. Βρήκε, ότι η *αυτοεκτίμηση* των αγοριών, που αντιλαμβάνονταν και τους δύο γονείς ως χαλαρούς στην επιβολή της πειθαρχίας, ήταν σημαντικά υψηλότερη από εκείνων των αγοριών που ανέφεραν σταθερή πειθαρχία. Αντίθετα, κορίτσια που ανέφεραν *γονεϊκό έλεγχο*, επίσης παρουσίασαν *υψηλή αυτοεκτίμηση*. Κορίτσια που αντιλαμβάνονταν και τους δύο γονείς ως χορηγούς ψυχολογικής αυτονομίας, είχαν σημαντικά *υψηλότερη αυτοεκτίμηση* από εκείνα που δεν τους έβλεπαν έτσι.

Διαπιστώνεται, δηλαδή, ότι η υγιής, σε αντίθεση με την παρεισφορητική, γονεϊκή εμπλοκή με το παιδί, είναι η πιο σημαντική γονεϊκή στάση που επηρεάζει την ανάπτυξη της *αυτοεκτίμησης* στα παιδιά. Για παράδειγμα, οι γονείς που περιγράφονται να είναι αδιάφοροι προς τα παιδιά τους ή γονείς που είναι συχνά απόντες ή για μεγάλα χρονικά διαστήματα, τείνουν να έχουν παιδιά με *χαμηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης* (Clark, 1994. Coopersmith, 1967. Rosenberg, 1965). Επιπλέον, αυτή η επίδραση φαίνεται να είναι ιδιαίτερα σημαντική για τα αγόρια (Miller, 1984).

Η απλή εμπλοκή δεν φαίνεται να είναι αρκετή. Η ποιότητα μετράει και η *γονεϊκή αποδοχή*, πράγμα που σημαίνει να σε εκτιμούν οι άλλοι για αυτό που είσαι, φαίνεται να είναι κρίσιμη για την ανάπτυξη της *αυτοεκτίμησης*, καθώς και για τη γενικότερη ανάπτυξη (Bednar et al., 1989. Coopersmith, 1967). Αυτό το εύρημα αναφέρεται πολύ συχνά τις τελευταίες δεκαετίες, αλλά τείνει να είναι λίγο ασαφές ως όρος. Το να προσπαθεί κανείς να συγκεκριμενοποιήσει τα στοιχεία της συμπεριφοράς είναι δύσκολο, αλλά ο όρος "*αποδοχή*" χρησιμοποιείται συχνότερα, για να περιγράψει την προθυμία ενός γονιού να αντιληφθεί τις δυνάμεις και τις αδυναμίες ενός παιδιού ή την επίγνωση του για κάθε παιδί όσον αφορά τις δυνατότητες του και τους περιορισμούς του. Αυτή η *αποδοχή*, είναι ισορροπημένη. Βλέποντας και τις δύο διαστάσεις ενός παιδιού σε μια συγκεκριμένη κατάσταση, για παράδειγμα, ένας γονιός μπορεί να το ενθαρρύνει να εξερευνήσει τον κόσμο με ένα τρόπο που είναι κατάλληλος, ανάλογος με την ηλικία του παιδιού, τις προτιμήσεις του, τις ικανότητές του, τους φόβους του, τα ενδιαφέροντα του και ούτω καθεξής.

Οι περισσότερες έρευνες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η στήριξη από τους γονείς σχετίζεται θετικά με την *αυτοεκτίμηση* των παιδιών τους. Επίσης, υποστηρίζουν ότι η γονεϊκή στήριξη, όταν εκφράζεται μέσα από εκδηλώσεις στοργής και αποδοχής των πράξεων των παιδιών, συμβάλλει σημαντικά στη *θετική αυτοεκτίμηση* του αναπτυσσόμενου ατόμου (Gecas, 1972. Rosenberg, 1986. Hattie, 1992).

Οι γονείς των οποίων ο στόχος είναι να αναπτύξει το παιδί τους ένα *υψηλό επίπεδο αυτοεκτίμησης*, του δείχνουν αποδοχή, κατανόηση, ενδιαφέρον και ζεστασιά. Διατηρούν ένα σταθερό σύστημα αξιών, συζητούν και ακούν προσεκτικά τα προβλήματα του παιδιού, προσφέρουν συνεχώς νέες ευκαιρίες για ατομική έκφραση και πρωτοβουλία, και ενισχύουν την ανάγκη και επιθυμία του νεαρού ατόμου για εξερεύνηση και απόδειξη της δύναμής του (Ball, 1992. Coopersmith, 1967. Phillips & Zigler, 1980).

Οι Openshaw, Thomas και Rolling (1984), με βάση τις αρχές της κοινωνικής μάθησης, έδειξαν ότι η *γονεϊκή στήριξη*, συμβάλλει ουσιαστικά στην προσπάθεια του παιδιού να διαμορφώσει θετική άποψη για την αξία του ως ατόμου, και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η *αυτοεκτίμηση*, φαίνεται να αποτελεί τη σημαντικότερη διάσταση της εφηβικής προσωπικότητας, η οποία μάλιστα είναι σε συνεχόμενη βάση συσχετισμένη με τη γονεϊκή στήριξη.

Ο Conger (1977), υποστηρίζει ότι, αν το αναπτυσσόμενο άτομο δεν βιώσει ισχυρές και αδιαμφισβήτητες αποδείξεις της γονεϊκής αγάπης και προστασίας μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον όπου ζει, δυσκολεύεται να διαμορφώσει *θετική αυτοεκτίμηση*, να αισθανθεί *υψηλή αυτοαποδοχή* και να οικοδομήσει εγκάρδιες και σταθερές διαπροσωπικές σχέσεις με τους συνανθρώπους του.

Έτσι, αν τα παιδιά βιώσουν την απόρριψη, την παραμέληση και την εχθρότητα από τους γονείς τους, είναι πολύ πιθανό αφενός να μην κατορθώσουν να αναπτύξουν ένα *υψηλό επίπεδο αυτοεκτίμησης* και αφετέρου να εκδηλώσουν προβλήματα σε διάφορους λειτουργικούς τομείς της προσωπικότητάς τους, όπως μαθησιακές δυσκολίες, νευρωσικές διαταραχές, γνωστικά προβλήματα, ψυχοσωματικά προβλήματα και διαταραχές της προσωπικότητας.

Μία σημαντική όψη των διαπροσωπικών σχέσεων μέσα στην οικογένεια είναι και η επικοινωνία ανάμεσα σε γονείς και παιδιά (Olson, 1982). Ιδιαίτερη μάλιστα είναι η έμφαση που έχει δοθεί στις σχέσεις των γονέων με τα παιδιά τους κατά την περίοδο της εφηβείας.

Πολλές έρευνες έχουν υποστηρίξει ότι η απόκτηση αυτονομίας μέσα σε ένα περιβάλλον θετικών σχέσεων με τους γονείς, οδηγεί σε καλύτερη προσαρμογή του νεαρού ατόμου κατά την προοδευτική απομάκρυνσή του από την επίδραση των ενηλίκων, αυξημένη αυτοπεποίθηση, ενισχυμένη αντίσταση στην πίεση από τους συνομηλίκους και *υψηλότερη αυτοεκτίμηση* (Kenny, 1987. Moore, 1987. Ryan & Lynch, 1989).

Ιδιαίτερος αποδεικνύεται ο ρόλος της μητέρας στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού, μέσα από μία σειρά ερευνών, που υποστηρίζουν ότι η μητέρα αποτελεί για το παιδί το κυριότερο πρόσωπο αναφοράς, την κυρίαρχη μορφή με την οποία αναπτύσσει μια έντονη αμφίδρομη δυαδική σχέση, μια σχέση αλληλεπίδρασης, αλληλοσυμπλήρωσης και αλληλοεκπλήρωσης (Bell, 1970).

Η Hales (1981), βρήκε ότι μία δέσμη γονεϊκών συμπεριφορών που θεωρούνται «κύριες», συνδέονται με την *υψηλή αυτοεκτίμηση των κοριτσιών*. Αυτά τα γονεϊκά χαρακτηριστικά, περιελάμβαναν: *συναισθηματική εγγύτητα, στοργή, τρυφερότητα, αγάπη, έμφαση στην ατομικότητα και ανεξαρτησία, υπευθυνότητα*, υψηλοί στόχοι και σταθερή τήρηση κανόνων. Η Hales, ανέφερε ότι η *αυτοεκτίμηση των αγοριών*, συνδεόταν με μία άνευ όρων γονεϊκή επιδοκιμασία, ιδιαίτερα με γενναιόδωρες ποσότητες μητρικής αγάπης, υποστήριξη και εξαιρετική μεταχείριση.

Όλες οι έρευνες που αναφέρθηκαν, έχουν αποδείξει, ότι μία στάση αποδοχής, αναγνώρισης, σεβασμού από τους σημαντικούς άλλους, ειδικά τους γονείς, είναι βασική για την ανάπτυξη και διατήρηση της *θετικής αυτοεκτίμησης* σε παιδιά και εφήβους. Η παραχώρηση από τους γονείς *ψυχολογικής αυτονομίας και ελευθερίας* στα κορίτσια σε αντίθεση με την *παρεμβατικότητα, ελευθερία* σε αντίθεση με την *προστατευτικότητα* στα αγόρια, αναδύεται επίσης ως μία σημαντική διάσταση στη σχέση γονέα-παιδιού που οδηγεί στη διαφοροποίηση του εαυτού του από τους άλλους και στη *θετική αυτοεκτίμηση*.

Τα ευρήματα παρουσίασαν ποικιλία, όσον αφορά τη σχέση της *αυτοεκτίμησης* του παιδιού και των μεθόδων άσκησης ελέγχου από τους γονείς. Η χρήση πιεστικού ελέγχου με τη χρήση φυσικής τιμωρίας, την ενοχοποίηση ή την ανάκληση της αγάπης, φάνηκε να οδηγεί σε *χαμηλή αυτοεκτίμηση* σε αγόρια και κορίτσια.

Οι σαφώς καθορισμένες *προσδοκίες* από τα παιδιά και τα *ξεκάθαρα όρια*, συνδέονται με την ανάπτυξη *θετικής αυτοεκτίμησης* στα παιδιά. Το να τίθενται υψηλές, αλλά όχι ακατόρθωτες προσδοκίες, για παράδειγμα, περιλαμβάνει τη διατήρηση *ξεκάθαρων αξιών*, καθώς και τη διατήρηση *ξεκάθαρων ορίων*. Αυτό, φαίνεται να συνδέεται με την αυτοεκτίμηση, με δύο τρόπους: Πρώτον, το να τίθενται στόχοι, γνωστοποιεί στο παιδί ότι συγκεκριμένες μορφές συμπεριφοράς είναι επιθυμητές, καλές ή «αξιόλογες» και πρέπει να στραφεί προς αυτές. Δεύτερον, το να τίθενται και να διατηρούνται *όρια*, είναι σημαντικό, γιατί η αποτυχία να συμβεί αυτό, είναι καταστροφική για την *αυτοεκτίμηση* μακροπρόθεσμα. Για παράδειγμα, ένας μεγάλος αριθμός βιβλιογραφίας, δείχνει ότι η υπερβολική ανοχή των γονιών, συνδέεται με αρνητικές συμπεριφορές, όπως ο παρορμητισμός και η επιθετικότητα. Η ίδια βιβλιογραφία, που μπορεί να βρεθεί σχεδόν σε κάθε αναγνωρισμένο κείμενο για την ανάπτυξη του παιδιού (Newman & Newman, 1987. Sigelman & Shafer, 1995), υποδεικνύει ότι τα *όρια* που είναι πολύ αυστηρά ή που επιβάλλονται με αυταρχικό τρόπο, είναι επίσης

προβληματικά. Για παράδειγμα, μπορεί να δημιουργήσουν την ανάπτυξη αγχώδους και επιφυλακτικής συμπεριφοράς, αντί για αυθορμητισμό και εμπλοκή στη ζωή.

Η μεταχείριση με σεβασμό, που περιλαμβάνει την επίγνωση της ουσιώδους ανθρώπινης φύσης του παιδιού όταν το αντιμετωπίζουμε, αποτελεί μια ακόμη θετική γονεϊκή στάση. Η έρευνα για τα γονεϊκά στυλ πειθαρχίας, για παράδειγμα, προτείνει ότι αντί να είναι εξουσιαστικό ή υπερβολικά ανεκτικό, μια δημοκρατική (Coopersmith, 1967) ή αυθεντική προσέγγιση, είναι περισσότερο συντελεστική για την ανάπτυξη της *αυτοεκτίμησης* στα παιδιά. Αυτό σημαίνει μια γονεϊκή προθυμία να συζητούν τα ζητήματα και να διαπραγματεύονται τις συγκρούσεις, αλλά όχι εις βάρος της καταπάτησης συγκεκριμένων βασικών αρχών της συμπεριφοράς, όπως το σεβασμό στα δικαιώματα των άλλων ανθρώπων. Φυσικά, λίγοι άνθρωποι είναι τόσο αφελείς ώστε να πιστεύουν ότι κάποιος πρέπει πάντα να είναι δημοκρατικός ή αυθεντικός. Αντίθετα, πρόκειται για το ζήτημα του ποιου στυλ πειθαρχίας χρησιμοποιεί κανείς πιο συχνά ή του να είναι «*αρκετά καλός*» γονέας (Winnicott, 1953). Αυτή η στάση σεβασμού επεκτείνεται και σε άλλες περιοχές, όπως η τήρηση των συμφωνιών, το να αφιερώνει κάποιος χρόνο για να εξηγή κάτι και η αποδοχή (μέσα σε όρια) των προτιμήσεων του παιδιού.

Η *γονεϊκή συνέπεια* είναι μια αρκετά καθιερωμένη θετική αναπτυξιακή επίδραση που φαίνεται να σχετίζεται με την ανάπτυξη της *αυτοεκτίμησης*, αναφορικά με το ότι ενισχύει τις άλλες στάσεις, όπως το να είναι κανείς γονιός που εμπλέκεται, φροντίζει, αγκαλιάζει, ενθαρρύνει και διατηρεί τα «standards». Για άλλη μια φορά, η άποψη, είναι ότι οι επικρατέστερες στάσεις είναι αυτές της εμπλοκής (αλλά όχι της καταπίεσης), της *αποδοχής* (αλλά όχι της επιείκειας), της *σταθερότητας* (αλλά όχι της ακαμψίας), της δημοκρατικότητας (αλλά όχι με απλοϊκό τρόπο) και το να γίνονται όλα αυτά με *συνέπεια* (σε ένα «αρκετά μεγάλο» μέρος του χρόνου). Το να τα εκτιμούν αρκετά (τα παιδιά), ώστε να τα μεταχειρίζονται με αυτούς τους τρόπους, φαίνεται να ανυψώνει την *αυτοεκτίμηση* - σίγουρα είναι πιο ευχάριστο και συντελεστικό όσον αφορά στις θετικές συναλλαγές και τα θετικά αποτελέσματα από το αντίθετο. Επίσης, οι ενήλικοι αντιδρούν καλά σε τέτοια μεταχείριση και αυτό αποτελεί ένα από τα συστατικά της καλής θεραπείας (Rogers, 1961).

Προγενέστερη έρευνα των Parish, Dostal και Parish (1981), εξέτασε τη σχέση μεταξύ της *αυτοεκτίμησης* των παιδιών και της *οικογενειακής ευτυχίας*. Τα αποτελέσματα έδειξαν στενή σχέση ανάμεσα στην *αυτοεκτίμηση* και τις ευτυχισμένες ή δυστυχισμένες οικογένειες. Παιδιά από *ευτυχισμένες οικογένειες*, αξιολογούσαν τους εαυτούς τους σημαντικά υψηλότερα ως προς την *αυτοεκτίμηση*, από ότι τα παιδιά που προέρχονταν από *δυστυχισμένες οικογένειες*. Βρήκαν επίσης, ότι, γυναίκες από *δυστυχισμένες, διαζευγμένες οικογένειες*, εκδήλωναν *χαμηλότερη αυτοεκτίμηση* από τις γυναίκες που προέρχονταν από οποιαδήποτε άλλη μορφή οικογενειακής κατάστασης. Ενώ, γυναίκες από *ευτυχισμένες, ακέραιες οικογένειες*, εκδήλωναν σημαντικά

υψηλότερη αυτοεκτίμηση από τις γυναίκες που προέρχονταν από *δυσλειτουργικές, ακέραιες οικογένειες*.

Οι Hoelter και Harper (1987), δοκίμασαν ένα μοντέλο συσχέτισης αρκετών δομικών και διαπροσωπικών οικογενειακών μεταβλητών, με την *αυτοεκτίμηση* των παιδιών. Οι οικογενειακές μεταβλητές που εξετάστηκαν, περιελάμβαναν: Μέγεθος οικογένειας, τύπο οικογένειας, *οικογενειακή στήριξη*, και *επίπεδα οικογενειακής σύγκρουσης*: (α) σύγκρουση μεταξύ γονέων, (β) μεταξύ αδελφιών.

Τα ευρήματα, έδειξαν ότι οι *μεταβλητές της οικογενειακής δομής*, είχαν ισχυρές επιδράσεις στην *αυτοεκτίμηση*, όταν συμμετείχαν οι *διαπροσωπικές οικογενειακές μεταβλητές*. Τα ευρήματα για αγόρια και κορίτσια, έδειξαν ότι το *υποστηρικτικό οικογενειακό κλίμα*, είχε θετική επίδραση στην *αυτοεκτίμηση* και την ταυτότητά τους, ενώ η *σύγκρουση* με τους γονείς, είχε αρνητική επίδραση. *Συγκρούσεις* μεταξύ γονέων και αδελφιών δεν φάνηκε να επηρεάζουν την *αυτοεκτίμηση*.

Σε μία καινοτόμο προσπάθεια να μελετηθεί η πολυπλοκότητα των *οικογενειακών αλληλεπιδράσεων*, οι Cooper, Holman, και Braithwaite (1983), ερεύνησαν τη σχέση μεταξύ της *αυτοεκτίμησης* των παιδιών και των *οικογενειακών σχέσεων*, βασιζόμενοι στις αντιλήψεις των παιδιών για τη στενότητα της σχέσης τους με τους γονείς τους και τα αδέρφια τους, και στη βαθμολόγηση από αυτά της *οικογενειακής ευτυχίας* και *σύγκρουσης* στις ακέραιες και μονογονεϊκές οικογένειες.

Αυτοί, καθόρισαν πέντε σημαντικούς οικογενειακούς τύπους:

- (1) οικογένειες με δύο γονείς, με υψηλό βαθμό συνοχής, όπου τα παιδιά συνδέονται στενά μεταξύ τους αλλά και με τους γονείς τους,
- (2) μονογονεϊκές οικογένειες, με επίσης υψηλό δείκτη *συνοχής*, όπου τα παιδιά συνδέονται στενά μεταξύ τους αλλά και με το μοναδικό γονέα της οικογένειας,
- (3) η *αποδεδειγμένη οικογένεια*, με παιδιά που αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους απομονωμένους μέσα στην οικογένεια,
- (4) η *αποδεδειγμένη οικογένεια*, στην οποία υπάρχει σημαντική συναισθηματική απόσταση (χαμηλός δείκτης *συνοχής*) μεταξύ παιδιών και γονέων, και
- (5) η οικογένεια του *γονεϊκού συνασπισμού*, όπου παρουσιάζονται δύο συνασπισμοί με μία συναισθηματική απόσταση μεταξύ τους, οι γονείς από τη μια και τα παιδιά από την άλλη.

Τα ευρήματα έδειξαν, ότι τα παιδιά με μικρή *οικογενειακή στήριξη*, παρουσίαζαν *χαμηλότερη αυτοεκτίμηση*, είτε προέρχονταν από σπίτια με έναν, είτε με δύο γονείς. Αυτά τα ευρήματα, όπως επισημαίνουν οι ερευνητές, έρχονται να επιβεβαιώσουν τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών των Raschke και Raschce (1979), που έλεγαν, ότι η ποιότητα της οικογενειακής ζωής είναι κρίσιμη για τη ψυχική υγεία των παιδιών.

Επίσης, ο τύπος της *οικογενειακής σύγκρουσης*, βρέθηκε να έχει διαφορετικές επιδράσεις στην *αυτοεκτίμηση* των παιδιών. Οι αντιλήψεις των παιδιών για τη *γονεϊκή σύγκρουση* ήταν ίδια στις οικογένειες *γονεϊκού συνασπισμού*, όπως και στις *αποδεσμευμένες οικογένειες*, αλλά η σύγκρουση γονέα – παιδιού ήταν μικρότερη στις οικογένειες *γονεϊκού συνασπισμού* και η *αυτοεκτίμηση* των παιδιών σ' αυτές τις οικογένειες, ήταν υψηλότερη από ότι στις *αποδεσμευμένες οικογένειες*.

Τα ευρήματα ακόμη, έδειξαν ότι παιδιά από διαφορετικούς τύπους οικογένειας, παρουσίασαν διαφορετικό *βαθμό οικειότητας* με την οικογένεια και *στήριξης* από τους γονείς. Παιδιά από οικογένειες που χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό *συνοχής*, παρουσίασαν τον υψηλότερο δείκτη *υποστήριξης* από τους γονείς τους, ενώ παιδιά που προέρχονταν από οικογένειες με ανεπαρκή *συνοχή*, ένιωθαν απομονωμένα, παραμελημένα από τους γονείς και τα αδέρφια τους, και είχαν τη *χαμηλότερη αυτοεκτίμηση*.

Σκοπός μίας άλλης έρευνας (Patti L. Owen Smith, 1985), ήταν να δώσει απάντηση στο ερώτημα, αν οι *διαδικασίες της οικογένειας* που έχουν να κάνουν με την *αυτο-διαφοροποίηση* και τις *προτεραιότητες*, έτσι όπως παρουσιάζονται στη θεωρία της προσωπικότητας του L'Abate (1976), συνδέονται με την *αυτοαντίληψη* των παιδιών 48-60 μηνών (4-5 ετών). Σύμφωνα με τον L'Abate, η *αυτο-διαφοροποίηση*, είναι:

η οδός, μέσω της οποίας, η *ατομικότητα* κάποιου αναπτύσσεται μέσα από τις *διαπροσωπικές σχέσεις*.

Η άποψή του, είναι, ότι ο τρόπος με τον οποίο το παιδί και η οικογένεια αλληλεπιδρούν, καθορίζει την ικανότητα του παιδιού να διαφοροποιεί τον εαυτό του από την οικογένεια και τους άλλους. Ο εαυτός, είναι μία έκφραση του βαθμού της *διαφοροποίησης* που αναπτύσσεται από τις *συναλλαγές* του με τους «*σημαντικούς άλλους*». Αυτό επομένως, συνεπάγεται, ότι η *αυτοαντίληψη* του μικρού παιδιού, σχετίζεται άμεσα με το επίπεδο *αυτο-διαφοροποίησής* του, που υποβοηθείται από την *αυτο-διαφοροποίηση* των γονέων, όπως εκδηλώνεται στο γάμο τους και τη λειτουργία της οικογένειάς του.

Ενώ η *αυτο-διαφοροποίηση* αναφέρεται στο πώς η οικογένεια είναι συγκροτημένη (τύπος, μορφή), η δεύτερη διαδικασία, η σταθεροποίηση *προτεραιοτήτων*, παραπέμπει στην *οικογενειακή δομή*. Για τον L'Abate (1976), οι *προτεραιότητες*, συνδέονται με την ιεραρχική διάταξη από την οικογένεια, των *σχέσεων*, των *ρόλων*, των *αξιών*, των *κρίσεων*, *συγκρούσεων*, κ.λ.π. Μία υγιής διάταξη των *προτεραιοτήτων* για τον L'Abate, ακολουθεί αυτή τη σειρά: *εαυτός*, *γάμος*, *παιδιά*, *γονείς*, *πεθερικά*, *αδέρφια*, *εργασία*, *ελεύθερη ώρα*, *φίλοι*.

Υποστήριξε, ο L'Abate, ότι ο τρόπος με τον οποίο οι *προτεραιότητες* εδραιώνονται, αποτελεί μία λειτουργία της *αυτο-διαφοροποίησης* του ατόμου. Επομένως, η *αυτοεκτίμηση* για τον L'Abate, είναι η έκφραση του βαθμού της *αυτο-διαφοροποίησης* και το αποτέλεσμα της καθιέρωσης των *προτεραιοτήτων* μέσα στην οικογένεια. Υπέδειξε το γάμο, ως το πιο

ξεκάθαρο παράδειγμα της σχέσης μεταξύ της *διαφοροποίησης του εαυτού* και των *προτεραιοτήτων*. Όπως αναφέρει, ο γάμος είναι ο γενότυπος της οικογένειας. Αυτό σημαίνει, ότι ο τύπος της σχέσης που έχει εδραιωθεί από τα μέλη που συμμετείχαν στο γάμο, θα καθορίσει το είδος της σχέσης γονέα-παιδιού, κάτι που τελικά θα προσδιορίσει σε μεγάλο βαθμό την προσωπικότητα του παιδιού (σ.σ. 131).

Σε ότι αφορά τους εφήβους, οι Offer, Ostroff και Howard (1982), διαπίστωσαν ότι τα οικογενειακά συστήματα που λειτουργούν ομαλά, χαρακτηρίζονται από καλή επικοινωνία γονέα – εφήβου, κάτι που έχει θετική επίδραση στην ανάπτυξη υψηλής αυτοεκτίμησης σε αυτούς.

Οι Hauser, Jacobson, Wertlieb, Brink και Wentworth (1985), βρήκαν σημαντική σχέση μεταξύ διαφόρων παραγόντων του *οικογενειακού περιβάλλοντος* και της *αυτοεκτίμησης* των εφήβων. Τα ευρήματα έδειξαν, ότι ο σεβασμός στην ατομικότητα και ανεξαρτησία, η συμμετοχή στην οργάνωση του οικογενειακού συστήματος, σε κοινωνικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, είναι διαδικασίες που συνδέονται στενά με την *αυτοεκτίμηση* των εφήβων.

Ο Nelson (1984), βρήκε ότι αρκετές διαστάσεις της *οικογενειακής λειτουργίας*, όπως η *συνοχή*, η ελεύθερη έκφραση σκέψεων και συναισθημάτων, ο πνευματικός, πολιτιστικός και ψυχαγωγικός προσανατολισμός, η ηθική – θρησκευτική έμφαση και η οργάνωση του συστήματος, ευθύνονται για την *υψηλή αυτοεκτίμηση*, ενώ η *σύγκρουση* και ο *έλεγχος*, ευθύνονται για τη *χαμηλή αυτοεκτίμηση*. Τα αποτελέσματα επίσης, έδειξαν, ότι οικογένειες με έντονη αλληλεπίδραση γονέων – παιδιού, μέσα σε ένα κλίμα υποστήριξης, έχουν παιδιά και εφήβους με *υψηλή αυτοεκτίμηση* και με θετική στάση απέναντι στην οικογένειά τους.

Η *επικοινωνία* μεταξύ των μελών της οικογένειας, ήταν μία άλλη διάσταση της λειτουργίας της οικογένειας που βρέθηκε να είναι σπουδαία σε σχέση με την *αυτοεκτίμηση* παιδιών και εφήβων (Demo et al., 1987. Grotevant & Cooper, 1985. Offer et al., 1982). Η *σαφήνεια στην επικοινωνία*, βρέθηκε να συνδέεται με *υψηλή αυτοεκτίμηση*, σε αντίθεση με την *ασαφή επικοινωνία* που συνδέεται με *χαμηλή αυτοεκτίμηση*.

Ο Perron (1971) υποστηρίζει ότι, όταν η μητέρα δεν είναι ικανοποιημένη με το παιδί, τότε και εκείνο δεν αισθάνεται ικανοποιημένο με τον εαυτό του και προσπαθεί να αλλάξει προκειμένου να προσαρμοστεί στην επιθυμία της μητέρας του. Οι Krinsley και Bry (1991) βρήκαν ότι οι μητέρες εφήβων με προβλήματα συμπεριφοράς, έδειχναν μικρότερο ενδιαφέρον για την επίλυση των προβλημάτων των παιδιών τους από ό,τι οι μητέρες εφήβων που δεν αντιμετώπιζαν προβλήματα συμπεριφοράς. Και στον ελληνικό χώρο, ένας αριθμός μελετών έχει αποκαλύψει ότι ο κεντρικός οικογενειακός ρόλος είναι εκείνος του γονέα-παιδιού και, κυρίως, ο ρόλος της μητέρας-παιδιού (Μακρή-Μπότσαρη, 2000, σελ.92). Μία ερμηνεία των ευρημάτων αυτών, μπορεί να δοθεί στη βάση των διάφορων μορφών αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας (Kessler, Price, & Wortman, 1985). Πράγματι, η σχέση

του παιδιού τόσο με τη μητέρα όσο και με τον πατέρα του θεωρείται ότι διαμορφώνεται προοδευτικά, μέσα από την αλληλεπίδραση γονέων-παιδιών.

Η *Γενική Θεωρία Συστημάτων*, όπως εφαρμόζεται στην *οικογενειακή θεραπεία*, έχει τεκμηριώσει ότι υπάρχουν σχήματα της οικογένειας τα οποία διαμορφώνονται με κριτήρια τις ψυχολογικές ανάγκες και τις μορφές αλληλεπίδρασης των μελών της. Κυρίαρχη θέση στη συστημική θεωρία κατέχει η έννοια της «*πληροφορίας*». Το ενδιαφέρον των ερευνητών επικεντρώνεται στις πληροφορίες που μεταδίδονται από το ένα πρόσωπο στο άλλο, στη συναισθηματική φόρτιση που συνοδεύει την πληροφορία, καθώς και στις μορφές συμπεριφοράς που χαρακτηρίζουν τις αλληλεπιδράσεις τους.

Έτσι, η επίδραση της πληροφορίας ανάμεσα στις δύο προσωπικότητες (μητέρα-παιδί) αποκτά άλλη διάσταση και συχνότητα, διότι, δεδομένης της πολύωρης απουσίας του πατέρα από το σπίτι, η μητέρα βρίσκεται συναισθηματικά πιο κοντά στα παιδιά της, αφού τα ζει περισσότερες ώρες και ασχολείται πιο συστηματικά με τα προβλήματά τους (Γεώργας, 1998. Κατάκη, 1984, 1997).

Ο Bowlby (1969/1982, 1973), στη θεωρία του περί προσκόλλησης, ισχυρίζεται ότι το άτομο μπορεί να διατηρεί πολλαπλούς συναισθηματικούς δεσμούς, αυτός με τη μητέρα όμως, είναι ο ισχυρότερος. Σύμφωνα με τον Bowlby, η μητέρα αποτελεί κατά κανόνα το κύριο πρόσωπο από το οποίο το παιδί αναζητά υποστήριξη και θαλπωρή. Έτσι, ο δεσμός του παιδιού με τη μητέρα είναι πιο καθοριστικός για την κοινωνικο-συναισθηματική του ανάπτυξη από ό,τι ο δεσμός με τον πατέρα. Στο ίδιο συμπέρασμα έχουν καταλήξει πολλές από τις έρευνες οι οποίες εξέτασαν ξεχωριστά το συναισθηματικό δεσμό του παιδιού με τον καθένα από τους δύο γονείς (Main, Kaplan, & Cassidy, 1985. Main & Weston, 1981. Suess, Grossmann, & Sroufe, 1992). Παρ' όλα αυτά, πιθανολογείται (Cohn, Patterson, & Christopoulos, 1991. Kerns & Stevens, 1996) ότι με την πάροδο του χρόνου, η σχέση του παιδιού με τον πατέρα ενδέχεται να αποκτά όλο και μεγαλύτερη σπουδαιότητα.

Ενώ οι έρευνες με αντικείμενο το παιδί σε σχέση με την οικογένεια είναι σχετικά πρόσφατες, οι έρευνες που εξετάζουν συγχρόνως τα χαρακτηριστικά του γάμου και της οικογένειας, σε σχέση με την ανάπτυξη του παιδιού, είναι σχεδόν ανύπαρκτες (Belsky, 1984). Μία έρευνα που επιχείρησε να μελετήσει μαζί αυτές τις τρεις περιοχές, έγινε στα πλαίσια μίας διδακτορικής διατριβής (Margaret, E. Tracy, 1990). Διερεύνησε τη σχέση μεταξύ *υπευθυνότητας* και *αυτοεκτίμησης* από τη μία πλευρά και των *γονεϊκών χαρακτηριστικών* από την άλλη, ανάμεσα σε ένα δείγμα 124 γονέων με παιδιά σχολικής ηλικίας και προέφηβους. Έγινε δηλαδή προσπάθεια να εξεταστεί πώς συνδέονται η *λειτουργία της οικογένειας* και οι *γονεϊκές πρακτικές*, με την ανάπτυξη της *υπευθυνότητας* και της *αυτοεκτίμησης* στα παιδιά.

Η *υπευθυνότητα* και η *αυτοεκτίμηση*, επιλέχθηκαν γιατί κρίθηκαν ως βασικά στοιχεία, αντιπροσωπευτικά της υγιούς πνευματικής και ψυχικής λειτουργίας των παιδιών. Ο ορισμός της Sabshin (1974), για την κανονικότητα – ομαλότητα, χρησιμοποιήθηκε για να

προσδιοριστεί η άριστη λειτουργία του παιδιού (υπεύθυνη συμπεριφορά σε συνδυασμό με υψηλή αυτοεκτίμηση). Η σπουδαιότητα αυτών των δύο χαρακτηριστικών στην υγιή λειτουργία του ατόμου, έχει αποδειχθεί από πάρα πολλούς εξελικτικούς ψυχολόγους και ειδικούς της οικογένειας (Dinkmeyer & McKay, 1973. Kagan, 1984. Mack & Ablon, 1983. Coopersmith, 1981. Krumboltz & Krumboltz, 1972. Elkind, D., 1981). Επίσης, η *υπευθυνότητα* και η *αυτοεκτίμηση*, αναφέρθηκαν ως υψηλής αξίας – πολύτιμα, ανθρώπινα χαρακτηριστικά από το δείγμα μίας σειράς έρευνών που περιελάμβανε, γονείς, εκπαιδευτικούς και ειδικούς επιστήμονες (Krumboltz & Krumboltz, 1972. Dinkmeyer & McKay, 1973. Straughan, 1982. Lickona, 1983. Schulman & Mekler, 1985. Ryan & McLean, 1987).

Ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς παίζουν ένα ρόλο στην ανάπτυξη αυτών των χαρακτηριστικών στο παιδί είναι σημαντικός, γιατί οι γονείς θεωρούνται ως οι πρωταρχικοί και κύριοι διαμορφωτές της κοινωνικής συμπεριφοράς των παιδιών (Liebert, Wicks – Nelson & Kail, 1986).

Η *υπευθυνότητα* και η *αυτοεκτίμηση*, έχει υποστηριχθεί από πολλούς θεωρητικούς και ερευνητές ότι συνδέονται με τη συμπεριφορά των γονέων (Belsky, 1984. Coopersmith, 1981. Dinkmeyer & McKay, 1973. Eimers, R. & Aitchison, R., 1977. Kagan, 1984. Lytton, 1980. Mack & Ablon, 1983. Medinnus, 1967. Schulman & Mekler, 1985. Sigel, 1985).

Ειδικές γονεϊκές δεξιότητες, όπως η *συναισθηματική εγγύτητα*, η *πειθαρχία* και η *επικοινωνία*, αποδεικνύονται θέματα κλειδιά της αποτελεσματικής γονεϊκής λειτουργίας, που σχετίζονται με την *αυτοεκτίμηση* και την *υπευθυνότητα* στα παιδιά. Επίσης, στενή σχέση βρέθηκε μεταξύ των προσδοκιών των γονέων για τα παιδιά τους και της *αυτοεκτίμησης* των παιδιών. Η *αρμονική σχέση*, η *συναισθηματική εγγύτητα*, η *πειθαρχία*, η *επικοινωνία* μέσα στην οικογένεια και οι *προσδοκίες των γονέων*, αποτελούν παράγοντες που επηρεάζουν την *αυτοεκτίμηση* του παιδιού.

Το *υποστηρικτικό κλίμα*, ανάμεσα στους γονείς και απέναντι στα παιδιά, οι *προσδοκίες*, βασισμένες στις έμφυτες και εξελικτικές ανάγκες των παιδιών, η κατάλληλη απόσταση απέναντί τους και η εμπιστοσύνη στην ικανότητά τους να λύνουν προβλήματα, προτείνονται από την έρευνα ως ευεργετικές τακτικές για την ενίσχυση της *αυτοεκτίμησης* του παιδιού.

Μέσα από αυτή την έρευνα, τέλος, φάνηκε η δυσκολία να χαρακτηριστεί ως υγιέστερος ένας τύπος οικογένειας από έναν άλλο, μια και αυτό εξαρτάται κάθε φορά από τη φάση στην οποία βρίσκεται η οικογένεια διανύοντας τον *κύκλο της ζωής της*. Μία οικογένεια με ένα νήπιο, για παράδειγμα, απαιτεί υψηλότερα επίπεδα σύμπνοιας μεταξύ των μελών της και μία μεγαλύτερη ικανότητα προσαρμογής στις συνεχώς μεταβαλλόμενες απαιτήσεις του παιδιού. Έτσι, η ίδια οικογένεια μπορεί να είναι υγιής κατά τη διάρκεια μιας φάσης του κύκλου της, αλλά να παρουσιάζει δυσλειτουργία σε κάποια άλλη φάση.

Ο Olson et al. (1983), βρήκε τέτοια μοντέλα κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής της οικογένειας, σε «φυσιολογικές», μη κλινικές οικογένειες, σε μία μεγάλη εθνική έρευνα, και διαπίστωσε, ότι οικογένειες που χαρακτηρίζονταν από ακραία συμπεριφορά (πάρα πολύ συνάφεια ή πάρα πολύ προσαρμοστικότητα), βρέθηκαν να είναι πραγματικά υγιείς σε μία ορισμένη φάση του κύκλου ζωής τους. Αυτές που μπορούν να χαρακτηριστούν ως δυσλειτουργικές οικογένειες, υποστήριξε, είναι αυτές που δεν έχουν την ικανότητα να αναπροσαρμόζονται στις αλλαγές (εσωτερικές, εξελικτικές τους συστήματος, και περιβαλλοντικές).